

сміхової культури (“дабі-дабі-дабі-фемілі-да-ру-бля” — сольний виступ Яловичої Вірізки “Я — твоя”), образ реального, неметафоричного карнавалу, котрий також постає на сторінках роману — карнавал Дюк на честь першого квітня (така і назва одного з розділів), на який прямують автостопери Олекса і Еля; сила-силенна фраз-ключів на зразок “зараз ця категорія розподілу на “він-вона-воно” чомусь не працює” чи “ще більш позастатева жіночність”, — усе це вказує на те, що в художньому світі Світлани Поваляєвої стаття — не більше, ніж компонент карнавального світосприйняття. Звідси — й ситуація не-гвалту в метро, очевидно, вибудована як алюзія іктового моменту стайронівського “Вибору Софі”: палець гвалтівника проникає в жінку, здавлену натовпом переповненого вагону. Ситуація катарсичного характеру в романі американського письменника (усвідомлення заданої незахищеності людини у ворожому до неї світі) в “безглуздій і заплутаній прозі підсвідомості”, за авторським визначенням Поваляєвої, карнавально знижена до натхненної еротичної пригоди “самотньої і приреченої за законами віктимології ідіотки”²⁷. До того ж ігровий момент підсилює те, що діють коханці навіть не за власним бажанням, а під впливом чарів Гапаговора (наші шанування рицарському роману).

Отож, здається, на сьогодні в особі “Жіночого кулака” маємо перший в Україні більш-менш вдалий приклад книжкової серії концептуального типу, “котра вирізняє в літературнім процесі деяке явище й утворює для нього недвозначну форму: тут видавець виходить на ігрове поле, де традиційно домінує літературний критик”²⁸. І відповідно до специфіки сучасного українського літературного процесу знакове саме те, що йдеться про “жіночу” серію.

²⁷ Див.: Поваляєва С. Екзгумація міста. — С. 7, 20, 22, 125, 82.

²⁸ Славникова О. Цит. ст. — С. 185.

Ірина Прасс

ТРАДИЦІЯ МІФОЛОГІЗАЦІЇ ЛЬВОВА У ПРОЗІ ЛЕСІ ДЕМСЬКОЇ

Образи та візії Львова в українській історії та культурі стосуються самого осердя національної пам'яті й дають суспільству могутні символи національного самовизначення у формі нарацій про колективну боротьбу, перемогу й поразку. У низці спільних тем, топосів та інтертекстуальностей вони зливаються в національні міфи, які проектують колективний досвід і визначаються відкритою та прихованою конфронтацією з іншим.

Поняття міфу нерідко настільки туманне, наскільки модно до нього вдаватися. У багатьох випадках воно значить не більше, ніж набагато простіші терміни “тема” чи “топос”; часто вживається як синонім будь-якого (особливо популярного, колективного, ірраціонального) вірування, будь-якої великої нарації, що викликає колективний резонанс (тоді як хтось інший вважає його облудним). У нашому контексті адекватне використання міфу, його культурна (не публіцистична й політична) застосовність залежить від його розмаху та колективного резонансу, а також від обсягу оповіді, необхідного існування варіантів і, понад усе, від коріння колективних символів та психологій, від артикуляції глибинних істин і цінностей, а також дійсних травм і страхів, укорінених у самосприйнятті суспільства.

До образу Львова як специфічної культурної території зверталось багато культурних діячів протягом останніх ста років. На середину 80-х можна було

говорити про процес, пов'язаний із повторним мистецьким відкриттям міста. Львів став виражати заново відкрите національне минуле, національну ідентичність, західні цінності й нечітко усвідомлений авангард. У контексті радянської дійсності це був зародок контркультури.

Одним із перших вирішував тему Львова в новому ключі Юрій Андрухович. Цикл “Етюдів старого Львова” представляє топоси, теми та прийоми, які незабаром зростуться в одну поетику Львова — міста водночас екзотичного та романтичного, домашнього і все ще невловного, ефемерного, непізнаного.

У збірці поезій “Бу-Ба-Бу” (1995) тема Львова є і лейтмотивом, і тлом. Статевоепатажне забарвлення має твір В.Неборака “Міський бог Ерос (Версія вулиці Академічної зразка 1987 року)”. Образ Львова — це образ міста як острова зі своїми законами. В.Неборак порівнює Львів із музичним інструментом, що резонує власним голосом і тембром, але також постійно притлумлюється та глушиться механічно підсиленою масовою культурою і музикою.

На зламі тисячоліття мода на львів'яну з особливим наголошенням екзотичного, таємного й еротичного зростала: за короткий час Ю.Винничук публікує “Легенди Львова” і “Кнайпи Львова” (обидві — 2000 р.), а за рік — ще й “Таємниці львівської кави”.

Сучасне зображення міста в літературі та творчість самих учасників літературного процесу чітко налаштовані експлуатувати потужний ностальгійний настрій, що тепер став еталоном у Львові. За мистецькими законами сприймання та осмислення дійсності, об'єктом цієї ностальгії стає не реальне місто, а враження від нього, його образ, зафіксований у сприйманні митців — тобто *міф Львова*.

Тому можемо сказати, що процес “міфологізації Львова”¹, який знайшов своє відбиття у творчості багатьох письменників і певною мірою завдяки їм перетворюється на своєрідну традицію. Його зображення набуло ознак “усталених звичаїв, норм, порядків і передається з покоління в покоління”². Стає традиційним використання образу Львова як міфічного та містичного топосу.

Образ Львова наявний і в творах Лесі Демської, де він стає своєрідним незвичайним героєм із власним характером і мотивами. Традиція міфологізації Львова знайшла тут своє розкриття в декількох аспектах, що їх можна визначити як історичний, культурно-етнічний, мистецький і містико-фантастичний — кожен із них реалізується в авторському художньому образі Львова, складаючи особливий міф.

Найбільш програмовим виступає історичний аспект, адже саме історичні особливості розвитку цього краю зумовили переведення його у статус національного міфу; у творчості багатьох митців він став не реальним містом, а певним образом, міфом минулого — таким, яким вони його пам'ятали чи хотіли бачити.

З усіх міст колишньої Речі Посполитої Львів, столиця Галичини, найбільшого краю Габсбурзької монархії, був наймодернішим. Упродовж свого існування він неодноразово переходив з рук у руки, що наклало відбиток на його культурний дискурс. Одним із таких етапних моментів був період між двома світовими війнами, причому довоєнний Львів протиставляється сучасному. Поворотним стає 1939 рік, коли Галичину приєднали до Радянської України, в такий спосіб перервавши природний розвиток краю і міста. Диво Львова як міфічного міста було штучно знищено. На сучасному етапі у мистецькому осмисленні теми Львова переважає план минулого з відтворенням неповторної атмосфери міста.

Спробою осягнути минуле, збагнути закони розвитку міста є уявна подорож Лесі-персонажа Цитаделлю в романі “Місто в тіні”, що відбулася не стільки в

¹ Див.: Грабович Г. Міфологізація Львова // Критика. — 2002. — № 7–8.

² Літературознавчий словник-довідник / Т.Гром'як, Ю.Ковалів та ін. — К., 1997. — С. 692.

просторі, скільки в часі й уяві — у Львів до 39-го року. Відчуття персонажа дозволяють ожити міфу довоєнного Львова: “Мені відібрало мову, а щось невідоме вхопило за горло. Господи! Як це я зразу не впізнала, що це мій Львів! Мій коханий Львів, ще не спотворений “золотим вереснем” 39-го року! Як я могла не впізнати тепла цієї бруківки і запаху кави? Не впізнати того міста, в якому вже колись жила, вуличок, по яких ходила, та старих церков, в яких молилася за майбутнє моє і цього міста. Ну от і вимолила... І собі... І місту...”³.

Львів неначе стає містом поза часом — із вічною бруківкою та кав'ярнями як складовими його іміджу. Будь-яке насильницьке втручання сприймається як загибель міста, його історична трагедія. І хоча більшість кращого, що було у Львові, пов'язано з минулим, сучасність дає чимало можливостей для його відродження. Незважаючи на складне, часто трагедійне минуле Львова, авторка доходить висновку: “Краще жити у місті з потворним минулим, ніж молитися у місті з моторошним майбутнім” (58). У цьому й полягає характерне для Лесі Демської осмислення Львова також і з позицій сучасності, а не лише минувшини.

Культурний образ міста багато в чому формувався під впливом його соціального статусу. Співіснування в місті представників багатьох етносів і культур, а також його функція центрального міста краю, що здавна переходив із рук у руки, позначилися на культурному дискурсі міста. Образ Львова як мультикультурного міста знайшов своє відображення у творчості Лесі Демської.

На сторінках роману “Місто в тіні” сусідять польські та австрійські будинки, вулички старого єврейського гетто, університетський парк. Зустрічаються персонажі різних політичних орієнтацій і релігійних поглядів, часом найнесподіваніших. Таке різноманіття наклало відбиток на архітектурний образ міста з його “бароковими фасадами і фронтонами” та химерними ліхтарями. Отже, культурно-етнічний аспект міфологізації Львова — це логічне продовження історичного розвитку міста.

У прозі Лесі Демської Львів постає як значний мистецький осередок, де мистецтво має глибокий ґрунт і можливості для розвитку. Багато в чому міфологізація Львова завдячує саме наявності потужного культурного життя, богеми і як знаку минулого, і як риси сучасності.

Тема Львова к. XIX — поч. XX ст. зі всією специфікою мистецько-міфічного життя відбита в новелі “Місто ранкової зірки”. Через спогади персонажа — письменника Леся Мартовича про себе та про свій край — проступає образ мистецького життя прекрасного міста: “От тільки б ще раз до Львова. Один-єдиний, хай навіть останній! Зустрітися з Павликом, Франком, Будзиновським, Стефаніком... Ще хоч раз вогні “Метрополю” і тиша Опері! Високий Замок, Площа, кав'ярні!.. Невже це тільки чудесний сон, що колись мені наснився ненароком?..” (197). Тут названо знакові для української літератури постаті, які творили її та стали об'єктом міфічного осмислення разом із пов'язаним із ними містом, втраченим назавжди.

Проза Лесі Демської, при великій кількості інокультурних алюзій, глибоко вкорінена в реалії Львівщини. У новелі “Місто Ранкової Зірки” її персонаж вирушає зі Львова, міста “письменників, поетів, художників, акторів, пияків” (199). Персонаж відчуває, що у Місто Ранкової Зірки — той Львів, який так добре знав, — він уже ніколи не повернеться.

Прелюдія до драматичного відродження мистецької і культурної атмосфери міста, яке настане після краху радянської влади, почалася на поч. 70-х навколо таких письменників, як Григорій Чубай, Ігор Калинець, Микола Рябчук, Олег Лишега та ін. Різні за стилем і поетикою, на той час вони об'єднувалися за принципом

³ Демська Л. Місто в тіні. — К., 2000. — С. 57. Далі сторінку подаємо в тексті.

протистояння владі та офіційній літературі соцреалізму. Особливо показова постать Г.Чубая — знакова для літературного життя міста. Саме його згадує Леся Демська у рядках “Немає Брейгеля. Немає Чубая. Немає...Стількох немає” (“Очима Брейгеля”). На його прикладі видно, як можна “реконструювати й пояснити “легенду”, наскільки передбачувані різні програми пояснень [...] і наскільки легко середовище Львова сприяє міфологізації”⁴.

Культурний міф міста на сучасному етапі у прозі Лесі Демської здебільшого пов’язаний із такими узагальненими осередками, як кав’ярні, майстерні художників, театр — наскрізні образи, що проходять через декілька її творів. Львівські кав’ярні традиційно зображуються як місце зібрання богеми, певних дискусій, а постійне пиття кави стає невід’ємною частиною іміджу львівського митця. Така традиція дала можливість А.Кокотюсі іронічно зазначити, що “львівський митець [...] без кави нічого путнього не створить”⁵. Кав’ярні (“кнайпи”) чи сам процес пиття кави наявні майже в усіх прозових творах Лесі Демської: “Я завжди любила Львів за те, що у його кав’ярнях століттями було усе, як завжди” (68).

Водночас образ Львова чи львівської кав’ярні не ідеалізується. Авторка повністю усвідомлює, що сучасність з усіма негараздами і невлаштованістю дедалі сильніше впливає на суспільство і його міфи: “Добре пригадую ті похмурі часи середини 90-х, коли пафос кав’ярень минув (воднораз у багатьох минули і гроші на цю патетичну каву) [...] відбулося чергове розшарування суспільства”⁶.

Відродження культури міста протягом останніх десятиліть великою мірою пов’язане з художніми майстернями, що стали прообразами перших мистецьких салонів. Вони передають атмосферу салонності й творчого натхнення і згадуються в таких творах, як “Місто в тіні”, “У ніч святого Миколая”, “Пігмаліон”, “Очима Брейгеля”, виступаючи як частина загального великого міфу мистецького Львова.

Театр і особливості його сприймання посідають чимале місце в узагальнених просторових характеристиках Львова. Саме театр передбачає певне переосмислення дійсності, дії (“драма”) за законами художньої умовності, і це дає багатий ґрунт для створення міфу. Прикметно, що театр у прозі Лесі Демської постає не лише як складова людської культури чи абсурдний театр життя. Театральне життя великою мірою переносить автора й героя в минуле, в часи довоєнного Львова (отже, знову наявна перевага плану минулого над сучасним), виражаючи ностальгію: “Така ж тиша стояла ще в довоєнному Львові в Оперному театрі під час прем’єр. Він давно її не бачив” (178).

Отже, мистецьке життя Львова розкривається через кав’ярню, театр і майстерню художника — просторові координати міфу від творчості: “На каву не можу дивитися. Театри зачинені. Майстерні порожні”, — відчуває Леся-персонаж у хвилини літнього розпачу (“Мій Шіва”).

Львів — це місто, що витворює власний хронотоп на засадах міфу і містики. Саме в ньому знаходяться “обдерті колодязі законсервованої вічності, у яких відсутній будь-який час і простір” (14). Містичність Львова — найвищий щабель вияву попередніх ознак його міфологізації, що увінчує їх усіх. За спостереженнями письменниці, це місто має особливу владу над людиною, породжуючи несподівані життєві ситуації: “Я жила у столиці Містики. І жодні закони логіки, сумління чи гравітації тут не діють. Тож коли мене навіть і скинуть із “Сьомого неба” і гравітація не зрадить, я обов’язково впаду на канапу, яку тягтнуть із сусіднього меблевого магазину двоє злодюжок” (17). Ті ситуації, що траплялися із Лесею-

⁴ Грицак Я. Страсті по Львову // *І. Незалежний культурологічний часопис*. — 2002. — № 26. — С.33.

⁵ Кокотюха А. Бий перший, Фреді! Або феноменальність українських регіонів // *Література плюс*. — 1999. — № 13–16.

⁶ Демська-Будзуляк Л. Роман про велику неспроможність // *Дністровий А. Невідомий за вікном* // *Слово і Час*. — 2002. — № 2. — С.90.

персонажем, стверджують містичну славу Львова: в такому місті можливі несподівані зустрічі (наприклад, із богом Шівою), абсурдні перенесення, повороти долі та дивакуваті люди (Інгвар, Анна). Ці ситуації найбільше проявляються в романі “Місто в тіні”, де в самому пролозі закладається теза про владні особливості міфічного Львова, його вплив на Лесю-персонажа та дійсність, створення специфічної атмосфери: “Варто було б зупинитися, але ні — ноги повільно підкоряються фатумові міфічного міста. Повертаєшся обличчям до гордої катедри, де потужні органи співають псалми, і вже розумієш, знаєш своє призначення — стати частиною велетенського міфу, відбутися й забути” (9).

Але, зображуючи місто-міф (“мій коханий Львів”) із його кав’ярнями, театрами, діячами мистецтва, богемою, письменниця зовсім не ідеалізує його: показано також реальне життя українського міста середини 90-х. Уся невизначеність і невлаштованість суспільства постає у повсякденні: “Трамваї не ходять, смітників немає, на вулицях лаються, в магазинах здачу дають сірниками, цукерками та презервативами, грошей не виплачують, щомісяця вибори” (24). Тому і міфологізується Львів — тоді його образ стає бажанішим від реальності.

Художнє дослідження Львова як фантастичного міста, здається, пройшло повний цикл не лише в ностальгійному поверненні до минулого, до місцевої екзотики, таємничості, а й у привласненні специфічних топосів, експлуатації топосу “Львів” як окремої мистецької території; для обізнаної людини це має бути символом певної специфіки, особливостей викладу й оповіді.

Звертання до традиції міфологізації Львова у прозі Лесі Демської має свої особливості. Хоча вона і користується традиційними образами, топос Львова набуває у неї принципово іншого звучання, ніж у творчості її попередників. Ці відмінності полягають, по-перше, у трактуванні міфу Львова не як екзотичного чи епатажного, а величного міста. По-друге, хоча план минулого переважає, міф Львова твориться також сучасністю як його продовження. По-третє, ностальгічні описи чи осмислення сучасності позначені трагізмом і пристрасністю. Отже, у прозі Лесі Демської традиція міфологізації Львова знайшла новий, індивідуально-авторський вияв, що ставить її прозу на заслужене місце у низці творів із образом міфічного Львова.

м.Миколаїв

ПАМ'ЯТКА ДЛЯ АВТОРІВ

Журнал “Слово і Час” висвітлює питання історії, теорії та сучасної практики літературного руху, загальнокультурного життя. Виходячи з принципів об’єктивності та плюралізму, редакція не вважає за обов’язкове поділяти всі погляди і положення авторів, завдяки чому зберігає і природний ґрунт для конструктивної полеміки.

Неодмінними вимогами до матеріалів, що подаються на розгляд редколегії, є достеменність наведених фактів, посилань на всі використані джерела, точність у цитуванні.

Статті та інші матеріали (крім листів) подаються до редакції українською мовою, обсягом не більше друкованого аркуша; посилання розміщуються внизу сторінки.

Статті подавати в комп’ютерному наборі — як текстовий файл без переносів у словах у текстовому редакторі Microsoft Word (від 6-ї версії) у розширенні RTF на стандартній дискеті; можна надсилати електронною поштою (E-mail: jour_sich@iatp.org.ua; www.word-and-time.iatp.org.ua).

До дискет (бажано продублювати текстовий матеріал на 2-х дискетах) обов’язково мусить бути подана виразна роздруковка статті у 2-х примірниках, *виконана шрифтом не менше 14 кегля через 2 інтервали 28 рядків на сторінці.*

До статті додається анотація (до 5-ти рядків) — для розміщення на веб-сторінці.